

olyan szeretettel beszél Kostyák Marciról vagy Könczei Bálintról, úgy érzem, hogy akik táncházasok együtt voltunk, azoknak hetedéziglen ez lesz a sorsunk, valahova tartozni: összetartozni.

(Művelődés, 2002/2. 11–17.)

A táncház kulturális paradoxonjai

A huszonöt éves évfordulóját ünneplő erdélyi táncházakról az utóbbi években igen sok szó esett mind az írott, mind az elektronikus sajtóban. A megemlékezések nosztalgikus és ünnepi hangulata azonban nem kedvez az elemzéseknek. Mivel egyúttal nőttem fel ezzel a huszonöt évvel, rövid dolgozatomban megpróbálom felvázolni azokat a problémákat, amelyek alapján a városi táncházat egy ellentmondásos kulturális jelenségnek tartom.

1. A hagyományos táncház fogalmáról

A falusi táncalkalmak típusait kialakulásuk körülményei és szervezethezük alapján különböztethetjük meg. A táncmultságoknak két alapvető fajtáját ismerjük. Ezek közül a spontán tánckedvet szolgáló, kötetlen forma volt a gyakoribb, ezekhez tartozott a táncház is. A másik, a szervezett bál a parasztság körében újabb keletű, és lebonyolítását polgári hatások színezték. Ezek a táncalkalmak egyaránt kapcsolódhattak az év jeles napjaihoz, vagy különböző munkaalkalmakhoz.

A táncház sajátos formája alakult ki a mezősegi Széken, ahol a nemzedékenként kialakult rend szerint szombat este, vasárnap és néha hétköznap – például farsang, sorozás, vagy névnap esetében – táncoltak. Széken Felszeg, Csipkeszeg és Forrószeg szerint elkülönülve, akár egyidejűleg is tarthattak táncházat, mivel minden szegnek állandó zenekara volt.

A táncéletnek e sajátos megnyilvánulása, amelyik magában foglalja a táncrendezés, táncrend, viselkedés stb. szabályrendszerét, a parasztság közösségi életrendjének régies mozzanatait őrizte meg.⁸⁴ Erre éreztek rá azok az értelmiségi fiatalok, akik a 1970-es években – néprajzos szakemberek, népzene- és néptáncutatók hathatós segítségével – széki mintára megszervezték Magyarországon (1972-ben), majd Erdélyben is (1977-ben) a városi táncházakat.

2. A folklorizmus mintapéldájaként ismert táncház

A városi táncházakat a néprajzi kutatás a folklorizmus nyilvánvaló mintapéldájaként tárgyalja. A folklorizmus fogalma azt a folyamatot jelöli, amikor a parasztság

84 Lásd Pesovár Ferenc: *A tánc általános alkalmi*. In: Magyar Néprajz VI. Bp. 1990: 211, 219.

tradicionális folklórjának elemeit, motívumait, alkotásait nem az eredeti esztétikai-társadalmi környezetben használják fel,⁸⁵ azaz a tradicionális kultúra egészének, vagy bármely elemének eredetitől eltérő, idegen környezetbe juttató kommunikációs folyamatát s e folyamat végeredményét jelenti, azzal a hangsúllyal, hogy mindez akkor nyeri el valódi fontosságát, ha önmagán túlmutató, másodlagos jelentéssel (pl. társadalmi, politikai, esztétikai erővel) bír.⁸⁶

A táncházak megjelenését először a beat nemzedékre jellemző újhullám sajátos kelet-európai változatának érzékelték a kutatók, egyféle folkdivatnak, amelyik magába egyesíti a tudományos, a reprezentációs, sőt a mindennapi folklorizmus sajátosságait. Azonban ennek a spontán tánckedvet szolgáló, meghatározott idő- és térparaméterekhez igazodó szórakozási formának a művi úton való megszervezése megváltoztatta a táncházat, mint intézményt, és a néptáncot, mint kultúrelem alapvető funkcióit. A folklorizmus funkciója ugyanis szorosán összefügg a tudatos kultúra-őrzéssel: a hagyományos kultúra transzponálásán keresztül a folklorizmus a múltat, a tradíciót jelenbeli feldolgozását célozza. Viszont a tradíció a folklorizmusban nem mint folyamatosság, hanem mint megszakítottság testesül meg, a jelentőt elvállaló múlt és hagyomány eseményé, attrakcióvá váló válását fejezi ki. A hagyomány így egzotikumként átélve más, a múlt pedig a némi nosztalgiával színezett, de feltétlenül meghaladott *volt* szimbolikus letéteményese lesz.⁸⁷

A kultúraőrzés, a „folklórmentő elhivatottság” felértékelte a táncház nevelő szerepét, kiemelte „hasznosságát”. És ettől a ponttól a különböző ideológiai megkötöttségek már csak egy lépés volt.

3. Az ideológiák vonzásában

A kommunista propaganda és a városi táncházak viszonyát szintén paradoxon jelenségnek tartom: annak ellenére, hogy a táncházak (bizonyos fokú) ellenzéki jellege már az indulás pillanatában nyilvánvalóvá vált, működésükhöz részben elnyerték a hatalom támogatását, amelyik keretet és anyagi hátteret jelentett. (Igaz, ugyanakkor a gyanakvás, a megfigyelés állandó volt, és nem egy esetben tiltottak be – általában koholt ürügyek miatt – táncházakat.) Ezt a viszonyt tükrözi sokatmondóan a táncházmozgalom definíciója, amely szerintem több szempontból is hibás elnevezés, mégis a saját, elsősorban az elektronikus média közvetítésével a mai napig a köztudatban él.

A táncház szerkezeténél fogva nem lehet tömegmozgalom jellegű. A táncház alapjában véve egy zárt réteggkultúra, bizonyos csoportok (egyes kutatók szerint elitiscsoportok)⁸⁸ kulturális igényeinek klubszerű formában való kielégítése, mintegy megfelelően a hagyományos táncház intézményszerepének. Ennek ellenére gyakori-

85 Lásd Niedermüller Péter: *Folklorizmus és társadalomkritika*. In: Zelnik József (szerk.): *Folklor – Társadalom – Művészet* 9. Kecskemét, 1981: 61.

86 Lásd Fejős Zoltán: *A kultúraőrzés és folklorizmus*. In: Zelnik József (szerk.): *Folklor – Társadalom – Művészet* 9. Kecskemét, 1981: 14.

87 Lásd i.m. 22–23.

88 Lásd Bíró Zoltán – Gagy József: *„Mi főleg csináltuk, mások magyarították” (Montázs a táncház-jelenségről)*. In: Bíró Zoltán – Gagy József – Péntek János: *Néphagyományok új környezetben*. Bukarest, 1987: 181.

ak azok a tömeges megmozdulások (kalákák, táncháztalálkozók, fesztiválok stb.), amelyek – az üzleti érdekek mellett – különböző ideológiák hatásaira szerveződnek. Így meghatározza a táncházat a népi kultúra, a hagyomány ápolása és megmentése, a magyarságtudat megőrzése (ez utóbbi Erdélyben külön politikai-társadalmi, sőt etikai hangsúlyt kapott), a felnövekvő nemzedéknek nyújtandó nevelés, s megannyi magasztos cél és érdek.

A 1990-es években bekövetkezett kelet-európai politikai fordulatok után ezeket az ideológiákat nyíltan felvállalták a hatalom képviselői is, legyen az akár helyi vagy kisebbségen belüli. (Gondolok például a jelenlegi magyar pályázati rendszerre, vagy az iskolákban tantárgyként kezelt néptáncoktatás megjelenésére.) A megideologizáltság, a hivatalos irányelvek kialakulásai azonban akaratlanul a táncház azon ellenkultúra-jellegét szüntetik meg, amely a népi kultúrával szemben az egyik legfontosabb kapcsolódása.

Az **ellenkultúra** öntevékeny kisközösségekre épít, amelyik belső értékrendet alakít ki, meghatározza a kulturális elemek cseréjét, az erkölcsöt, szokásokat, normákat, a sajátos viseletet (figyeljük csak meg a tarisznyát viselő táncházasok öltözékét) stb., mintegy védekezve a külső, hivatalos társadalom hatása ellen.⁸⁹ Fontos kiemelni, hogy az ellenkultúraként konstruálódott városi táncháznak ez a funkciója elősegített egy erőteljes folklorizálódási folyamatot a táncházas életben.

4. A táncház hagyományozódása, avagy a folklorizmus folklorizációja

A folklor és a nem-folklor között kétirányú kölcsönös kapcsolatot tételezhetünk fel. A folklorból indul ki és a nem-folklorba tart a folklorizmus, a nem-folklorból indul ki és a folklorba tart a folklorizálódás.⁹⁰ A táncházról, mint önálló kulturális jelenségről megállapítható, hogy egy folyamatosan folklorizálódó folklorizmus, azaz a két folyamat egymást nemcsak kiegészíti, hanem állandóan változtatja is.

A városi táncházas körökben az elmúlt évtizedekben bekövetkezett nemzedék-váltások olyan táncházas legendák és rítusok születését is jelentették, amelyek által a táncház megteremthette a saját hagyományozódását. A táncháznak története van, a történeteknek hősei, amire és akikre lehet hivatkozni. A piactársadalommal együtt megjelentek a táncház sztárjai is, akiket lehet bálványozni vagy elutasítani. Így vagy a létező táncházas hagyományok szerint, vagy éppen ezek ellen, de mindenféleképpen ezekhez valahogyan viszonyulva lehet csak táncházasnak lenni. A táncházasok fiatalabb nemzedéke tisztelettel tekint a különböző táncházak alapító tagjaira, azokra, akik „elkezdtek”, ugyanakkor a hetvenes évek táncházasai nosztalgikus atyáskodással kezelik a fiatalabb nemzedéket, hiszen ők „már nem érthetik meg”, a valóságban pedig nem élhették meg az első táncházak hangulatát és jelentőségét.

A jelenleg táncházba járók már nem a falusi adatközlő táncosokon, énekeseken és muzikusokon, hanem szinte kizárólag az időközben kinevelődő tánc-, ének- és

89 Lásd Tarján Gábor: *Folklorizmus és ellenkultúra*. In: Zelnik József (szerk.): *Folklor – Társadalom – Művészet* 9. Kecskemét, 1981: 74.

90 Lásd Voigt Vilmos: *A magyarországi folklorizmus jelen szakaszának kutatási problémái*. In: *Ethnographia* XC./2. 1979: 222.

zeneoktatókon keresztül ismerkednek meg a népi tánc kultúrával. Ezért a mostani táncházakban sok olyan táncmotívum, figura látható, énekszöveg hallható, amelyeket maga a tánc ház, mint *egy nem hagyományos közegben élő folklórteremtő hely*, és nem az eredeti hagyomány alkotása. Az archív gyűjtésekből való tanulás már eleve egy bizonyos szakmai képzést igényel, ezért – paradox módon – végül is természetes folyamatnak tekinthető a táncházak folklorizációja, hiszen kitől tanuljon meg táncolni, zenélni egy fiatal, ha nem az idősebb, tapasztaltabb tánc ház as nemzedéktől?

5. Hatások – visszahatások

Hogy a folklorizmus folklorizációja közben mi történt a mintául szolgáló hagyományos népi tánc kultúrával? A tánc hagyományozódásának hiánya az elmúlt fél évszázadban tulajdonképpen felszámolta, azaz tradicionális értelemben megszüntette a népi tánc kultúrát. Mert nem tekinthető élő kultúrának a csak nagyon idős nemzedékek által ismert (már ahol ismert), de a fiatalabbak számára már nem a hagyományos csatornákon átörökített, tudatosan visszatánított, felélesztett (már ahol felélesztett) kultúra.

A mesterséges visszatánítás jelenségében a tánc ház ak hatásának térnyerése nyilvánvaló. A hagyományőrző falusi néptánc csoportok túlnyomó többségét ma már olyan, jobbik esetben helyi származású néptáncoktatók vezetik, akiknek kapcsolata a néptáncsal a tánc ház akon keresztül teremtődött. És ez a tánc ház as kötődés sajnos gyakran olyan legitimizáló erőnek bizonyul, amivel pótolni lehet a szakmai felkészületlenséget.

6. Helyzetkép napjaink erdélyi tánc ház ainak működéséről

Az erdélyi tánc ház akat a kommunista hatalom az 1980-as évek közepétől fokozatosan betiltotta, működésüket ellehetetlenítette. Az 1990-es újraéledésig a tánc ház as életformának folyamatosságát a titokban, konspiratív módon szervezett, szűkkörű „tánc ház as bulik”, illetve a magyarországi tánc ház akkal való, inkább informális, mint reális kapcsolatok jelentették. Az erdélyi tánc ház asok közel kétharmada külföldre, elsősorban Magyarországra telepedett (az elvándorlás 1990 után is jellemző), az itthon maradtak nagy része felhagyott a tánc ház as életformával.

Így az 1990-ben újrászerveződő erdélyi tánc ház ak teljesen új helyzetben, új alapokról indultak. Az új helyzet alapvető különbségeket eredményezett a régi és az új tánc ház ak között. Egykor minden a felügyelő hatalomtól függött, ma minden az anyagi háttértől. Egykor a tánc ház helyiségét kérvényezni kellett, ma mindez a teremdíjtól függ. Egykor baráti társaságok szervezték a tánc ház akat, ma különböző ifjúsági szervezetek, alapítványok vagy néptáncgyűttesek működtetik ezeket. A rendszerváltással a tánc ház ellenzéki jellege megszűnt, a különböző ideológiai megkötöttségek is mérséklődtek. A tánc ház ba járókat ma már csak a néptánc és népzene iránti érdeklődés és a pusztá szórakozás ösztönzi. Az időközben bekövetkezett többszörös nemzedékváltás pedig felerősíti azt a törésvonalat, amely a régi és a jelenlegi erdélyi tánc ház ak között feszül.

Az új alapok új kihívásokat és problémákat jelentettek. Pótolni kellett az időközben kitelepedett vagy a tánc ház as életformával felhagyott táncoktatókat és zenészeket, s ez nem mindenhol sikerült. Ezért a jelenlegi erdélyi tánc ház ak működését egy elég nagyfokú rendszertelenség és bizonytalanság jellemzi. Hol nincsen zenekar, hol

hiányoznak a szakmailag képzett táncoktatók, hol az anyagi forrásokkal van baj, hol elégtelen maga a szervezés.

A felmerülő problémák közül az egyik legfontosabb a hangszeres népzenei játszó zenekarok hiánya. A kérdés fontosságát jelzi, hogy tulajdonképpen a jelenlegi helyzetnek alakulásától, illetve megoldásától függ az erdélyi magyar táncházak és néptáncgyűttesek jövője. Ezért halaszthatatlanul szükségesnek tartom szakmai jellegű színvonalas tanfolyamok megszervezését, annak ellenére, hogy szerintem (és ez szintén egy alapparadoxon) a hangszeres népzeneoktatást – a népzene jellegénél fogva – eleve nem lehet intézményesíteni.

Huszonöt év távlatából időszerű lenne mélyebben megvizsgálni az erdélyi táncházak fennálló problémáit, amelyek megtárgyalása az utóbbi években folyamatosan elmaradt, mert egyelőre, ahogyan azt egy táncházas mondás tartja: „Nagyobb az izgalom, mint a mozgalom.”

Könczei Csongor

(Művelődés, 2002/2. 18–20.)

„20 óraker a Tranzit Házban Csángó táncház. A Zurboló táncházzal közös rendezvény. Az *Iffjú Mátyás király* című Pozsony Ferenc gyűjtötte népballadát előadja Gáspár Anna, csángó népdalokat énekel Benchea Claudia. Csángó táncokat tanít Both József és Zsuzsa, muzsikál Orendi István (fúvolya) és Csörsz Rumen István (koboz).”⁹¹

(Szabadság, 2002/44. 2. – 2002. február 23., szombat)

A ZURBOLÓ TÁNCGYÜTTES minden kedden rendszeres gyerek- és felnőtt táncházat tart a Tranzit Házban (Malom/Barițiu utca 16.). Délután 5–7 óra között gyermektáncház, este 7–11 óra között felnőtt táncház, aminek keretében este 7-től 8 óráig gyimesi táncokat tanítanak. Muzsikál a Zurboló Táncgyűttes zenekara.

(Szabadság, 2002/58. 2. – 2002. március 12., kedd)

ZURBOLÓ TÁNCZHÁZ

A kolozsvári Brassais Véndiák Alapítvány Zurboló Táncgyűttese minden kedden gyerek- és felnőtt táncházat tart a Tranzit Házban (Malom/Barițiu utca 16. szám) a következő program szerint: 17–19 óra között gyerektáncház; 19–23 óra között felnőtt táncház (19–20 óra között gyimesi táncok tanítása). Mindenkit szeretettel várnak!

(Szabadság, 2002/70. 2. – 2002. március 26., kedd)

⁹¹ Részlet a *X. Mátyás Napok programjából*.